

David 6-9-83

ΑΘΗΝΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Κ. ΣΠΑΝΟΥ
1976 - 77

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΝ ΜΕΓΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΝ ΜΕΝ ΠΑΡΑ
ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΙΠΡΑΧΙΟΥ
ΤΟΥ ΕΚ ΜΑΛΥΤΩΝ
ΕΚΔΟΘΕΝ ΔΕ

ΥΠΟ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Γ. ΠΕΛΟΠΙΔΟΥ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥ

ΔΙΑ ΦΙΛΟΤΙΜΟΥ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΟΜΟΓΕΝΩΝ.

Κάμμοι δὲ διὰ τῆτο φαίνεται φιλοσοφητέον εἶναι περὶ Μουσικῆς· καὶ γὰρ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, τηλικαύτην δόξαν ἔχων ἐπὶ φιλοσοφίᾳ, καταφανὴς ἐστὶν ἐκ πολλῶν ὃ παρέργως ἀψάμενος Μουσικῆς ὅς γε καὶ τὴν τῷ Παντὸς ἑστίαν διὰ Μουσικῆς ἀποφαίνει συγκεκλιμένην ΠΛΥΣ. φύλ. 632.

ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ,
ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΙΣ
(MICHELE WEIS)

1832.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν τοῦ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, δύο τάσεις ἐπικρατοῦν εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν Μουσικὴν τῆς Ὅρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν διακρινομένη διὰ τὴν ἐμμονὴν τῆς εἰς τὰ πάτρια ἀκολουθεῖ τὴν παραδοσιακὴν μορφήν ἐκτελέσεως τῶν ὕμνων τῆς ἀνωτέρω Μουσικῆς. Ἡ ἑτέρα ἀπομακρυνομένη συνεχῶς τῆς μορφῆς ταύτης καὶ λαμβάνουσα —κατὰ τὸ πλεῖστον— ξένα στοιχεῖα Ἀνατολικῆς ἢ Δυτικῆς —ἀδιάφορον— προελεύσεως, ἀκολουθεῖ διάφορον ἢ καὶ ἐντελῶς νέον τρόπον ἐκτελέσεως τούτων.

Ἐκ παραλλήλου τὸ διαρκῶς ἀνυφούμενον πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν σπουδαζόντων τὴν Βυζαντινὴν Μουσικὴν ὡς καὶ τὸ γενικώτερον ἐνδιαφέρον τῶν ἡμερῶν μας διὰ πᾶν τὸ παλαιόν, ἐπιτρέπει εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐρεῦνης διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν σκοτεινῶν πτυχῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Ἡ ἀναδρομὴ ὅμως αὕτη εἰς τὰ κείμενα - πηγὰς δὲν εἶναι εὐχερὴς ὑπόθεσις διὰ τοὺς πολλοὺς καθ' ὅσον πρὸ πολλῶν χρόνων ἔχουν ἐξαντληθῇ.

Τούτων τεθέντων καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ πηγαὶ εἶναι καθαρώτεραι τῶν ρυάκων, ἢ ἐπανεκδόσις τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ τῆς Μουσικῆς», τοῦ ἐκ Μαδύτων Χρυσάνθου, καλύπτουσα ἀφ' ἐνὸς μέγα κενόν, ἀποτελεῖ συνάμα τὴν καλλιτέραν ἐκλογὴν κειμένου δι' ὃ δύνανται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὰς πηγὰς τῆς ψαλτικῆς ἡμῶν τέχνης.

Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπανεκδόσις αὕτη ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως καὶ δὴ ἐμπράκτως ἐκ μέρους τῶν ἐνδιαφερομένων.

Ἡμεῖς ἐκ προΐμιου συγχαίρωμεν ὅλως ἰδιαιτέρως τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον Κ. Σπανοῦ, ὅστις ἐν τῇ ἀξιολόγῳ πλασίῳ τῶν ἐπανεκδόσεών του, παλαιῶν σπανίων βιβλίων, παραδίδει σήμερον εἰς τοὺς σπουδαστικοὺς καὶ μουσικοφιλολογικοὺς κύκλους τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τὸ σπουδαιότερον αὐτῆς βοήθημα. Ἐπιπροσθέτως πιστεύομεν ὅτι ἡ προσφορὰ αὕτη λαμβάνει ἰδιάζουσαν σηφασίαν καὶ ἀποτελεῖ φαινήν ἐξαίρεσιν ἐν μέσῳ τῶν

καθημερινῶς σχεδὸν ἀγγελλομένων, σημερινῶν μουσικῶν ἐκδόσεων, αἵτινες διακρινόμεναι κυρίως διὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς παραδόσεως, ἐλάχιστα ὑποβοηθοῦν τὴν ἐπὶ ὀρθῆς βάσεως τοποθέτησιν τῆς μουσικῆς τῆς θείας ἡμῶν Λατρείας.

Ὁ λ ί γ α τ ι ν ᾶ π ε ρ ῖ τ ο ῦ ἔ ρ γ ο υ .

Ἡ ἀνά χειρας ἐπανέκδοσις τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ», στερεότυπος ἀνατύπωσις οὔσα τῆς πρώτης ἐκδόσεώς του 1832 τῆς γενομένης ἐν Τεργέστη ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου, μαθητοῦ τῶν τριῶν Διδασκάλων τῆς Νέας Μεθόδου, εἶναι ἡ τρίτη κατὰ σειράν ἐκδοσις τούτου. Ἡ δευτέρα ἐγένετο «μὲτὰ πάσης ἐπιμελείας»* ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Κουσουλίνου ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ ιδιοκτήτου αὐτοῦ τυπογραφείου τὸ 1911. Αὕτη ὑπελήφθη σημαντικῶς τῆς πρώτης ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως (ἀπὸ πλευρᾶς ὕλης καὶ διατάξεως αὐτῆς ὑπῆρξεν πανομοιότυπος), ἀν καὶ ὡς γράφει εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ ἐκδότης ἐγένετο

«βελτίωσις... ἐπὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον καὶ κομψότερον... ἐπὶ τῆς ἐν γένει τυπογραφικῆς στοιχειοθεσίας καὶ ἐκτυπώσεως τοῦ ὅλου ἔργου, τὸ ὅποτον κακοτέχνως καὶ ὁλως κακοζήλως εἶχε ἐκτυπωθῇ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐλλείψει ἀναμφιβόλως τῶν σημερινῶν ἀφθόνως διατεθειμένων τυπογραφικῶν μέσων»!**

Τὸ θεμελιῶδες τοῦτο σύγγραμμα δὲν ἔχει πιστεύομεν ἀνάγκην εἰδικῆς καὶ λεπτομεροῦς παρουσιάσεως, γνωστοῦ ὄντος εἰς πάντας τοὺς ἔχοντας σχέσιν μετὰ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερον θεωρητικὸν ἔργον τοῦ εἵδους του. Τοῦτο ὁμοῦ μετὰ τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐκδοθείσης «Εἰσαγωγῆς εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς»** τοῦ ἰδίου συγγραφέως

* Ἰδε Πρόλογον Β' ἐκδόσεως.

** Αὐτόθι.

*** Ἡ «Εἰσαγωγὴ» ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ 1821 εἰς ἐλάχιστα ἀντίτυπα. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπαρτιζόμενον ἐκ 56 σελίδων καὶ σχήματος 16ου μεγάλου πλὴν τῶν IB' τοῦ προλόγου (τὰ περισσότερα ἐξεδόθησαν ἀνευ αὐτοῦ λόγῳ τοῦ ἀδιστηροῦ ὕφους του πρὸς τὴν παλαιὰν μέθοδον), ἐγράφη κυ-

ἀπετέλεσαν τὴν θάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τὸ σύστημα τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου. Ὅσαι κατὰ καιροὺς (μέχρι σήμερον) θεωρητικαὶ ἐργασίαι ἢ μέθοδοι ἐπηκολούθησαν τῶν δύο βιβλίων τοῦ Χρυσάνθου, δὲν ἀπεμακρύνθησαν — ὀλίγον πολὺ — ἀπὸ τὰς βασικὰς των ἀρχάς, εἰς πλείστας δὲ περιπτώσεις ἀντέγραφαν πιστῶς ταῦτα. Ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν αὕτη αὐτὴ ἡδόμολογία ἐνὸς τῶν σφοδροτέρων ἐπικριτῶν τοῦ Χρυσάνθου, τοῦ Ι. Δ. Τζέτζη.

«Ἡ θεωρία δὲ τῆς παρασημαντικῆς καὶ ἀκουστικῆς ταύτης περιέχεται ἐν δύο συγγράμμασι τοῦ Χρυσάνθου, ἐξ ὧν ἡρύσθησαν καὶ ἀρύονται τὰς γνώσεις καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἅπαντα τὰ ὑπὸ ἱεροψαλτῶν μέχρι τοῦδε ἐκδομένα θεωρητικὰ...».*

Τὸ γεγονὸς καὶ μόνον ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἔργα καὶ ἰδιαιτέρως τὸ «Μέγα Θεωρητικόν», ἐγγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν — καθ' ἡμᾶς τοῦ κυριωτέρου — τοῦ νέου γραφικοῦ συστήματος καὶ πέραν τῆς διεθνῶς παραδεδεγμένης ἐπιστημονικῆς ἀξίας, κυρίως τοῦ ἀνὰ χεῖρας Θεωρητικοῦ, καθιστᾷ ταῦτα τὰς πλεον αὐθεντικὰς πηγὰς τοῦ καθόλου θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ συστήματος τῆς μουσικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας.

Μετὰ παρέλευσιν 143 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς του, τὸ «Μέγα Θεωρητικόν» διατηρεῖ εἰσέτι τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Πολλοὶ κατὰ καιροὺς — κυρίως ἐκ τῶν ἡμετέρων — ἡμφεσθήτησαν καὶ κατέκριναν τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τῶν τριῶν Διδασκάλων, τὸ σύγγραμμα ὁμῶς ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπεκρυσταλλώθη θεωρητικῶς ἡ Νέα Μέθοδος,

---

ρίως διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς διδακτικὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς τῶν τριῶν διδασκάλων. Διακρίνεται διὰ τὴν πυκνότητα τῆς βλῆς καὶ τὸ εὐμέθοδον ταύτης. Ἡ «Εἰσαγωγή» ἀνετυπώθη τὸ 1940 ὑπὸ τοῦ «Ὁδείου Ἀθηνῶν», μετὰ προλεγομένων παρὰ τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν ἐκδοσιν Κ. Παπαδημητρίου.

* Ἴδε «Ἡ ἐπινόησις τῆς παρασημαντικῆς» Ἀθήνησιν 1886, σ. 27.

εὔρεν ἐλαχίστους μόνον ἐπικριτάς, ἀναφερομένους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οὐχὶ εἰς τὸ σύνολόν του ἀλλὰ εἰς ὀρισμένα ἐπὶ μέρους κεφάλαια αὐτοῦ («Περὶ διαστημάτων» — «Περὶ συμφωνίας» — «Περὶ ἐμφάνσεως ρυθμικῆς» — «Περὶ ἁρμονίας»).

Τὸ «Μέγα Θεωρητικόν» συγγραφέν κυρίως διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ λάβουν εὐρυτέραν μουσικοφιλολογικὴν κατάρτισιν, περιλαμβάνει ἐν ἐκτάσει ἐκτὸς τῶν ἤδη ἐκτεθέντων συνοπτικῶς εἰς τὴν «Εἰσαγωγῇ» καὶ νέα κεφάλαια ὑψηλῆς τεχνικῆς ὑφῆς ὡς ἐπίσης καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀφορῶντα τὸ ἱστορικὸν καὶ φιλολογικὸν μέρος τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, τὸ Διδακτικὸν καὶ τὸ Ἱστορικόν, ἐν οἷς ἐμπεριέχονται πάντα ὅσα ἀπὸ αἰώνων διετύπωσαν οἱ παλαιοὶ διδάσκαλοι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, μετὰ θαυμαστῆς, δι' ἐντελῶς πρωτότυπον ἔργον, σαφηνείας καὶ μεθοδικότητος. Ἐπίσης ἐντὸς αὐτοῦ εὔρηται καὶ πᾶν ὅ,τι καλὸν περιέχεται εἰς τὰς μουσικὰς πραγματείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀπὸ τοῦ Ἀριστοξένου μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ Χρυσάνθου.

Τὰ ἐκ τοῦ συνόλου του «Περὶ διαστημάτων», «Περὶ συμφωνίας», «Περὶ τοῦ διαπασῶν συστήματος», «Περὶ τροχοῦ», «Περὶ τριφωνίας», «Περὶ ρυθμοῦ», «Περὶ χρόνων», «Περὶ ποδῶν», «Περὶ μέτρων», «Περὶ ρυθμοῦ», «Περὶ ἐμφάνσεως ρυθμικῆς», «Περὶ ρυθμοποιίας», «Περὶ τῶν κατὰ μουσικὴν γενῶν», «Περὶ χροῶν», «Περὶ μελοποιίας», «Περὶ μεταθέσεως καὶ φθορῶν» κεφάλαια, ἀποτελοῦν τὴν πεμπτουσίαν τοῦ ὅλου ἔργου καὶ δικαιώνουν τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ συγγραφέως.

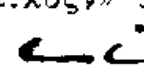

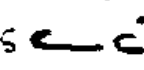

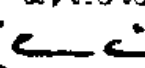
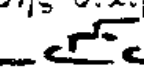
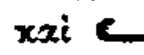
Διὰ τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ», ὡς ἄλλωστε καὶ τῆς «Εἰσα-^F αὶ Χρόαι καὶ ἡ καταμέτρησις τοῦ χρόνου, ἡ ὁποία ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰδιος ὁ συγγραφεύς, ἀπεπληρώθη μὲν ἐπὶ τῆς πρωτοφαλτείας Μαυουήλ, εἰσῆχθη δ' ὁμοῦς πρὸς ἐφαρμογὴν παρὰ τῶν τριῶν Διδασκάλων*. Διὰ ταύτην ὁ Χρυσάνθος χρησιμοποιοεῖ, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς, τὰς διαστολάς καὶ τὸν ἀπλοῦν ρυθμόν**. Τοῦτον δυστυχῶς δὲν ἐφήρμοσε ὁ συνεχιστὴς τοῦ διδακτι-

* Ἴδε κατωτέρω σ. 196, παρ. 80.

** Ἴδε κατωτέρω τὴν περίφημον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ κατὰ τὸ συνεχές

^F γωγῆς» καθορίζονται ἐπακριδῶς αἱ Κλίμακες τῶν ἡχῶν, αἱ φθοραί,

κοῦ καὶ ἐκδοτικοῦ ἔργου τῶν Διδασκάλων, ὁ Θεόδωρος Φω-
καεὺς, ὅστις προετίμησεν τὸν διπλοῦν (θέσις† ἄρσις = 1 χρό-
νος), μὲ ἀποτελεσμα ἀκόμη καὶ σήμερον τινὲς τῶν ἱεροφαλτῶν νὰ
ἐφαρμόζουν τοῦτον «εἰς θάρος τῆς εὐρωστίας
καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ρυθμοῦ» κατὰ τὸν Κ.
Παπαδημητρίου*.

Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ «Μέγα Θεωρητικόν» ἀναθεωρεῖται ἡ διαί-
ρεσις τοῦ παρεστιγμένου γοργοῦ (ἀντὶ καὶ
 τῆς «Εἰσαγωγῆς» εἰς καὶ
 ἀντιστοίχως). Ὅρθως ἐπίσης διαιρεῖ τὸ παρε-
στιγμένον δίγοργον (, ,
καὶ).

Σημαντικώτατα ἐπίσης εἶναι τὰ «Περὶ χειρονομίας», «Πῶς ἐ-
μελίζοντο αἱ φαλμωδία», «Τωρινὸς τρόπος τοῦ μελίζειν», ὡς καὶ
τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ «Κείμενον τοῦ Μ. Ἰσοῦ», κεφάλαια, διότι
δι' αὐτῶν δίδεται συνοπτικὴ μὲν, πλὴν αὐθεντικὴ μαρτυρία περὶ τοῦ
ἀρχαίου γραφικοῦ συστήματος καὶ τῆς σχέσεώς του μετὰ τοῦ νέου.
Ἀτυχῶς ἡ συνοπτικότης ὡς καὶ ἡ γενικότης δι' ἧς ἐκτίθενται τὰ
ἀνωτέρω κεφάλαια, καθὼς καὶ τὸ «Περὶ διαστημάτων» πολυσυζη-
τηθὲν καὶ συζητούμενον εἰσέτι, κεφάλαιον, ἀποτελοῦν τὴν ἀχίλλει-
ον πτέρνα τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ». Πιστεύομεν ὅτι, ἐὰν ὁ Χρύ-
σανθος δὲν ἐθεώρει ἐντελῶς τετελεσμένην ὑπόθεσιν τὴν νέαν γρα-
φικὴν μέθοδον καὶ ἐὰν παρέδιδε πληρέστερα καὶ ἀναλυτικώτερα
στοιχεῖα εἰς τὸ θεωρητικόν του, περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐργασίας του
μετὰ τοῦ ἀρχαίου συστήματος, ἴσως νὰ μὴ εἶχε μείνει ἡ παραμικρὰ
ἀμφιβολία διὰ τὴν πιστότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνγκαιότητα τῆς ὑ-
πὸ τῶν τριῶν Διδασκάλων γενομένης μεταρρυθμίσεως. Ἡ παράλει-
ψις αὕτη, κατὰ τὴν γνώμην μας, δὲν θὰ πρέπη νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀ-

Παραλλαγή» ἄσκησιν εἰς σ. 12 καὶ σ. 9 τῆς «Εἰσαγωγῆς». Τὰς
διαστολὰς ἐχρησιμοποιεῖ ὁ Χρῦσανθος καὶ πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς νέας γρα-
φικῆς μεθόδου. Τοιαῦτα δείγματα παρέχονται εἰς τὰ δύο ἰδιόχειρά του χει-
ρόγραφα τὰ ἀποκείμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Κ. Ψάχου. (*Ἴδε ἀναλυτικώτερον
κατωτέρω σ. ....).

* Ἴδε «Σημείωμα περὶ τοῦ μικροῦ θεωρητικοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μα-
δύτων». Ἐναίσημαι τιμητικοῦ τόμου ἐπὶ τῇ ἐπιστημονικῇ 35τηρίδι τοῦ Μακ.
Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου. (Ἀνάτυπον 1931 σ. 238).

μέλειαν ἢ ἄγνοιαν, εἰ μὴ εἰς ὑπερβολικὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ἀξίας τῆς νέας μεθόδου ἢ —ἂν τοῦτο ἐπιτρέπεται— εἰς σχετικὴν ἀπέχθειαν τῶν διδασκάλων πρὸς τὸ παλαιὸν γραφικὸν σύστημα.

Πέραν τῆς ἀδυναμίας ταύτης καὶ ἐντὸς τῶν προσόντων τοῦ «Μεγάλου θεωρητικοῦ», ἐντάσσεται ἡ τελεία ἀπάλειψις τῶν ἀνεπιτρέπτων τουρκικῆς προελεύσεως ὄρων τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ ἡ ἀντικατάστασις των δι' Ἑλληνικῶν τοιούτων*.

Παρὰ τὸ ὅτι, κατὰ κανόνα, τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσάνθου διάφορα θεωρητικὰ περὶ μουσικῆς συγγράμματα Εὐρωπαϊκῆς τε καὶ Βυζαντινῆς, ἔβριθον περιττολογιῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἀναγνώστης συναντᾷ ἐν πλήρει συγχίσει καὶ ἀοριστολογίᾳ, διαφόρους συμβολικοὺς ὁρισμούς, Θεολογίας, Μαθηματικῶν, Καταμετρήσεως, Ἱστορίας, ἀναμειγμένους μετ' αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τῆς μουσικῆς, τὸ «Μέγα Θεωρητικόν» ἀποτελεῖ ἐξαιρέσιν τοῦ κανόνος τούτου. Αἱ ἐλάχισται περιττολογίαι, αἱ ἐν αὐτῇ εὐρισκόμεναι, πιστεύομεν ὅτι δὲν εἶναι ἱκαναὶ γὰρ τὸ ταυτίσουν μὲ προγενεστέρας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματείας. Ἀληθῶς καὶ ἡ διαίρεσις, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς σώματα καὶ πνεύματα τῶν χαρακτήρων, ἥτις εἰς παλαιότερας περιπτώσεις ἀπησχόλει ὁλοκλήρους σελίδας, εἰς τὸ θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου καταλαμβάνει ἐλάχιστον χῶρον, κατ' ἐντελῶς πληροφορικὸν τρόπον**.

Τέλος τὸ δεῦτερον σκέλος τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ», ἥτοι τὸ Ἱστορικόν, εἶναι περιεκτικώτατον εἰς πληροφορίας περὶ τῆς γενέσεως τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀκμασάντων μουσικῶν, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσάνθου. Ἰδιαιτέρως πολύτιμα θεωροῦνται τὰ ὅσα παραθέτει ὁ συγγραφεύς, καθορίζονται ἐπακριβῶς αἱ κλίμακες τῶν ἤχων, αἱ φθοραί, φεῦς περὶ τῶν μουσικῶν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, διότι διὰ πρώτην φοράν συνελέγησαν συγκεντρωτικῶς στοιχεῖα περὶ αὐτῶν. Ἐ-

* Μικρὰ ἐξαιρέσεις ἐπ' αὐτοῦ γίνεται ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὸ περὶ χρόνων κεφάλαιον. Ἴδε κατωτέρω σ. 84-85.

** Διὰ τὰς τοιαύτας περιττολογίας, ἴδε κριτικὴν μελέτην τῆς M. MERLIER εἰς «REVUE DES ETUDES CRECQUES, PARIS 1926 P. 241-246.

ποτε καὶ μέχρι σήμερον τὸ μέρος τοῦτο τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ» θεωρεῖται

— κυρία «πηγή, ἐξ ἧς πάντες οἱ ἐπιχειροῦντες γράψαι περὶ μουσικῆς ὑπὸ οἵανδήποτε ἔποψιν δύνανται ν' ἀρυσθῶσι σπουδαίαν ὕλην*.

Ποῖος ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ»;

Παρ' ὅλον τοῦ ὅτι ἔχομεν ἀφθόγους ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Χρυσάνθου (κατὰ κόσμον Καραμάλλη) τοῦ ἐκ Μαδύτων, ὡς διδασκάλου καὶ συγγραφέως, τὰ καθαρῶς βιογραφικά του στοιχεῖα — ἰδίως τὰ ὅσα ἀφοροῦν τὴν πρὸ τοῦ 1814 περίοδον τῆς ζωῆς του — εἶναι ἐλάχιστα.

Αἱ παρεχόμεναι περὶ τούτου βιογραφικαὶ πληροφορίες, προέρχονται ἀπὸ τὰς ἐξῆς κυρίως πηγάς: 1) Ἐξ ὧν ὁ ἴδιος δι' ὀλίγων ἀναφέρει εἰς τὸ ἱστορικὸν μέρος τοῦ ἀνά χειρας ἔργου του, 2) Τὰ περὶ τούτου καταχωρούμενα εἰς τὸ ἔργον Θεοδώρου Ἀριστοκλέους

«Κωνσταντίου Α' τοῦ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου Βιογραφία καὶ Συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες Ἐκκλησιαστικαὶ καὶ Φιλολογικαὶ καὶ τινες ἐπιστολαὶ αὐτοῦ μετὰ παραρτήματος»,

(ἐν Κων/πόλει 1866 σ. 61), 3) τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Γ. Παπαδοπούλου εἰς τὰς «Συμβολάς»** του, καὶ 4) τὰ ὅσα μᾶς πληροφορεῖ ὁ Κ. Παπαδημητρίου εἰς τὰ προλεγόμενά του τῆς Β' ἐκδόσεως τῆς «Εἰσαγωγῆς»*** καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον «Χρυσάνθος δὲ κ. μαδύτων» ὀκτὼ ἄρθρα του, τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὸ περιοδικὸν «τὸ Ραδιοφῶνον» (Ἀθῆναι 1943 - 44). Πέραν αὐτῶν πλεῖστοι ὅσοι ἔχουν γράψει σχετικῶς —μεταξὺ αὐτῶν

* Ἴδε Γ. Παπαδοπούλου: «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Ἐν Ἀθήναις, 1890, σ. 334.

** ε.α.

*** ε.α.

καὶ ὁ Θ. Φωκαεὺς—, θεωροῦμεν ὁμῶς περιττὴν τὴν καταχώρησιν των εἰς τὴν λιτὴν ταύτην παρουσίᾳσιν, ἐφ' ὅσον οὗτοι δὲν προσφέρουν τι τὸ νεώτερον ἢ καὶ ἀντιγράφουν τὰς προμνησθεῖσας πηγὰς.

Αἱ γνώσεις μας περὶ τοῦ Χρυσάνθου θὰ ἐφωτίζοντο ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἐὰν ἀνευρίσκετο ποτὲ μία διατριβὴ διὰ τοῦτον, γραφεῖσα τὸ ἔτος 1869 ὑπὸ τινος συμπατριώτου του, ὀνόματι Ἡ λ ί α Ἀ λ ε ξ ά ν δ ρ ο υ ἢ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ί δ ο υ, μαθητοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς*.

Ἐκ τῶν πρὸς διάθεσιν μας πηγῶν γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Χρῦσανθος κατήγετο ἀπὸ τὴν Μάδυτον. Ἐγεννήθη τὸ 1770 καὶ ἀπεβίωσεν τὸ 1843. Προχειρισθεὶς ἀρχικῶς εἰς Μητροπολίτην Δυρραχίου, μετέβη ἀργότερον εἰς Σμύρνην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Προῦσαν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε. Ὁ Χρῦσανθος διεκρίνετο διὰ τὴν πολυμάθειάν του καὶ τὴν μουσικότητά του. Ἦτο κάτοχος πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς γλώσσης. Ὑπῆρξεν μαθητῆς τοῦ Πρωτοφάλτου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Ἐγνώριζε ἐν μέρει τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ Ἀραβοπερσικὴν Μουσικὴν, ἐχειρίζετο δὲ δεξιῶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πλαγίανλον καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν Ν' έ' ι. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν του εἰς τὴν Ἑσπερίαν, τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκευθῇ διαφόρους βιβλιοθήκας καὶ νὰ μελετήσῃ ἰδίᾳ τὰ περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς συγγράμματα ὅλων τῶν παλαιῶν διδασκάλων.

Διαθέτων τοιαῦτα, σπάνια διὰ τὴν ἐποχὴν του, πνευματικὰ καὶ μουσικὰ ἐφόδια,

ἀντελήφθη καλῶς τὰ ζητήματα τῆς τέχνης κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Εὐρώπῃ διαμονῆς του —ὡς γράφει ὁ Κ. Παπαδημητρίου—, ἥτις συνέπεσε καθ' ὃν χρόνον συνεκινεῖτο ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῶν μεγάλων Μουσουργῶν **BEETHOVEN** καὶ **SCHUBERT**. Εἶδεν ὁ Χρῦσανθος τὴν σπουδαίαν συμβολὴν τῆς Μουσικῆς ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν λαῶν καὶ ἀποκομίσας ὅ,τι καλὸν παρουσίαζεν ἡ τέχνη τῆς Εὐρώπης, ἐφιλοδόξησεν ἐπαγγελθῶν εἰς Κων) πολὺν νὰ ὠφελήσῃ τὸ Ἔθνος, διευκολύνων τὴν διδασκαλίαν τῆς

* Ἴδε προλεγόμενα Κ. Παπαδημητρίου εἰς Β' ἐκδοσιν «Εἰσαγωγῆς», σ. ιε'.

μουσικῆς δι' ἀπλουστεράς μεθόδου, δηλ. παρασημαντικῆς»*.

Κατόπιν τούτου συνειργάσθη «φιλοσόφως καὶ ἐπιστημονικῶς» μετὰ τοῦ τότε Λαμπαδαρίου, μετέπειτα δὲ Πρωτοφάλτου τῆς Μ.Τ. Χ.Ε. Γρηγορίου τοῦ Λευίτου ἢ Λευϊτίδου** καὶ τοῦ Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος***, καὶ ἐπενόησεν τὸ σήμερον ἐν χρήσει γραφικὸν σύστημα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. (Κατ' αὐτό. εἰσέχθη ἡ καταμέτρησις τοῦ ἐν τῇ μελωδίᾳ δαπανωμένου χρόνου, ὠρίσθησαν ἐπακριδῶς τὰ διαστήματα τῶν τόνων καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν Φθορῶν - Χροῶν, κατεστρώθησαν ὀλογράφως αἱ μουσικαὶ θέσεις καὶ

* Ἴδε «ἐναίσιμα» τιμητικοῦ τόμου 35τηρίδος Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου (Ἀνάτυπον, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 241-2).

** Οὗτος (1777 - 1822) διεδέχθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ Πρωτοφάλτου τὸν Μανουὴλ τὸν Βυζάντιον (1919 - 1927). Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Πέτρου Βυζαντίου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητός. Διεκρίθη ἐπὶ καλλιφωνίᾳ καὶ ἦτο γνώστης πλὴν τῆς Βυζαντινῆς καὶ τῆς Ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς, ἐχειρίζετο δὲ δεξιῶς τὴν κιθάραν. Παρὰ τὸ ὅτι ἀπέθανεν σχετικῶς νέος, κατέλειπεν τεράστιον εἰς ὄγκον καὶ ποιότητα ἔργον. Πλείστοι (μεταξὺ τούτων καὶ ὁ Κ. Ψάχος) θεωροῦν τὸν Γρηγόριον ὡς τὸν κύριον ἐφευρέτην τοῦ ἐν λόγῳ νέου συστήματος. Τὰ πλείστα τῶν χειρογράφων του, διεσώθησαν, εὐτυχῶς, ἐν τῇ πολυτίμῳ βιβλιοθήκῃ τοῦ Κ. Ψάχου ὡς καὶ ἐν τῇ τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν ΚΗόλει (ἴδε σχετ. Κ. Ψάχου. «Παρασημαντική», Ἀθήναι 1917 καὶ Β' ἐκδοσὶν αὐτῆς Ἀθήναι 1977). Περὶ τοῦ Γρηγορίου, ἴδε Γ. Παπαδοπούλου «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν...» Ἀθήναι 1890, σ. 329 - 31, κ.α.

*** Ὁ Χουρμούζιος Γεωργίου ὁ Χαρτοφύλαξ, ὁ ἑτερος τῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου, σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπῆρξεν ἡ γραφίς αὐτῆς, ἀναπληρώσας οὕτω τὸ ἐκ τοῦ προῦρου θανάτου τοῦ Γρηγορίου, μέγα δημιουργηθὲν κενόν. Ἐχρημάτισεν μαθητὴς Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητός. Μετέφερεν, ἐργασθεὶς ἀόκνως ἐπὶ 18 ἔτη, ἀπαντα τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν διδασκάλων ἐκ τῆς παλαιᾶς εἰς τὴν νέα γραφήν. Ἐξέδωκε τὴν Δίτομον Ἀνθολογίαν (1824) τὸ Εἰρμολόγιον (1825), τὸ Ἀναστασιματάριον εἰς Β' ἐκδοσὶν (1832), τὴν συλλογὴν ἰδιομέλων Μανουὴλ Πρωτοφάλτου (1831) καὶ τὸ ἀργότερον ἐκδοθὲν (1859) Δίτομον Δοξαστάριον ἢ Ἀργὸν Στιχηράριον τῶν Ἀποστίχων. Προσέτι ἐποίησεν πλῆθος μαθημάτων μία μέθοδον διδασκαλίας τῆς Βυζ. Μουσ. καὶ ἐπιθεώρησε τὴν συλλογὴν ἐξωτερικῶν ἀομάτων τοῦ Ζαχαρία Χανεντέ, ἥτοι τὴν «Εὐτέρπην» (183) ἐπίσης συνέταξε τοὺς κανόνας τῆς ὀρθογραφίας τοῦ νέου συστήματος. Ἀπεβίωσεν πενέστατος ἐν Χάλκῃ τὸ ἔτος 1840. Περὶ τούτου ἐν ἐκτάσει ἴδε Γ. Παπαδοπούλου «Συμβολαὶ .....» σ. 331 - 2.

ἀντικατεστάθησαν οἱ πολυσύλλαβοι φθόγγοι διὰ μονοσυλλάβων κατὰ μίμησιν Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων*.

Εἰς τὴν προσπάθειάν του τούτην ὁ Χρῦσανθος, ἐκατηγορήθη, ὅτι «εἰσάγει καινὰ δαιμόνια» εἰς τὴν πατροπαράδοτον μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τῶν ἀπαδῶν τῆς παλαιᾶς μεθόδου, κυρίως δὲ ὑπὸ τοῦ Πρωτοφάλτου Μανουήλ, ὅστις ἐπηρέασε καὶ τὸν τότε Πατριάρχην Κύριλλον τὸν Ζ'. Κατόπιν τούτου, ἀπειμακρύνθη ἐκ ΚΠόλεως εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του Πατρίδα τὴν Μάδυτον. Ἐκεῖ εὑρεθεὶς ἐν μέσῳ φιλικοῦ περιβάλλοντος ἐξηκολούθησε διδάσκων τὴν μέθόδον του μὲ λίαν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Μετ' οὗ πολὺ, ἡ ἀδικία αὕτη ἐπανωρθώθη καὶ ὁ Χρῦσανθος ἐπέστρεφεν εἰς ΚΠολιν.

Σχετικῶς μὲ τὴν δικαίωσίν του ἱστορεῖται τὸ ἑξῆς: Ὁ τότε Μητροπολίτης Ἡρακλείας Μελέτιος, μεταβάς, πρὸς ἐπιθεώρησιν ἀνεγειρομένης οἰκίας του, εἰς τὴν συνοικίαν Τζιθαλίου, ἤκουσεν οἰκοδόμους προερχομένους ἐκ Μადύτου νὰ φάλλουν τεχνικώτατα, διάφορα δύσκολα μέλη καθ' ἣν ὥραν οἱ εἰργάζοντο εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀπορήσας ὁ Μητροπολίτης ἠρώτησεν τούτους ποῦ ἐξέμαθον τὴν μουσικὴν καὶ ἐκεῖνοι ἀπήντησαν, ὅτι διδάσκαλός τους ἦτο ὁ Χρῦσανθος καὶ ὅτι ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ μόνον ἕξ μῆνας.

Ἡ ἐντύπωσις ἣτις προεκλήθη, εἰς τὸν Μητροπολίτην, ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῶν οἰκοδόμων ἦτο τοιαύτη, οὕτως ὥστε, μεταβάς οὗτος εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἐμερίμνησεν διὰ τὴν ἄμεσον ἀνάκλησιν τοῦ Χρυσάνθου.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ὁ Χρῦσανθος, εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, διωρίσθη μετὰ τῶν δύο προμνησθέντων Διδασκάλων, Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, καθηγητῆς τῆς ἐπὶ τοῦτο συσταθείσης (1814) ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, Μουσικῆς Σχολῆς, ἀναλαβὼν τὸ θεωρητικὸν μέρος τῆς διδασκαλίας, τῆς Νέας Μεθόδου. Περὶ τῆς συστάσεως τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ τῆς λειτουργίας της, ἁξίᾳ προσοχῆς στοιχεῖα μᾶς δίδει ὁ Διονύσιος (Προηγούμενος) Βατοπεδίου, ὅστις εἰς ἐπιστολὴν του τῆς 21ης Ἰανουαρίου τοῦ 1815 ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

* Πρῶτος οὗτος μετεχειρίσθη τὸ ν Δ' αἰῶνα τοὺς μονοσυλλάβους φθόγγους, νε, ου, τως, συν, α, να, δαι, νε, ου, τω, και, κα, τα, βαι, νε, διὰ τὴν κλίμακα.

«Κατ' αὐτὰς ἡνοίχθη ἐν κοινὸν Σχολεῖον εἰς τὸ Σιναῖτικόν Μετόχιον καὶ παραδίδει Νέα ν Μέθοδον ἐπιστημονικῆς μουσικῆς, μὲ κανόνας καὶ γραμματικὴν. Σχολαρχοῦντες εἰς αὐτὴν εἶναι ἕνας καλόγερος Χρῦσανθος καὶ ὁ Λαμπινάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ συντρέχουσιν εἰς αὐτὴν καθ' ἑκάστην ὑπὲρ τοὺς διακοσίους μαθητάς, ἐξ ὧν εἶναι καὶ Ἀρχιερεῖς καὶ Πρωτοσύγγελοι καὶ διάκονοι τῶν Ἀρχιερέων καὶ κοσμικοὶ παμπληθεῖς»*.

Ἐπιδοθεὶς μετὰ ζήλου καὶ συνεπικουρούμενος ὑπὸ τῶν συνεργατῶν του εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐν τῇ Σχολῇ, κατώρθωσε τελικῶς, ἐν μέσῳ μεγίστων κόπων καὶ ἀντιδράσεων, νὰ ἐπιβάλῃ ὀριστικῶς τὴν νέαν μέθοδον. Μὲν γὰρ πολὺ, τὸ 1820, εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν κόπων καὶ τῆς ἐν γένει προφορᾶς του εἰς τὴν μουσικὴν τοῦ ἐδόθη τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπαρχία Δυρραχίου. Μεταβὰς εἰς τὴν θέσιν του, ὁ Χρῦσανθος ἐξηκολούθησε νὰ διδάσκῃ ἀνελλιπῶς τὴν νέαν μέθοδον, ἀνέδειξεν δὲ πλῆθος μαθητῶν αὐτῆς. Ἐκ Δυρραχίου μετετέθη εἰς Σμύρνην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Προῦσαν ἔνθα καὶ ἐσυνέχισε τὴν διδασκαλίαν μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του (1840).

Ὁ Χρῦσανθος, πλὴν τῶν δύο γνωστῶν ἔργων του, συνέγραψε καὶ ἄλλας μουσικο - φιλολογικὰς ἐργασίας. Ἐπίσης ἐμελοποίησε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ μέλη, ὡς καὶ διάφορα, ἄσματα Βυζαντινᾶ δι' εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας. Τὰ ἔργα τοῦτα τοῦ μουσικοῦ ἱεράρχου δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν ἐξ ἐπισυμβάσης εἰς τὴν οἰκίαν του πυρκαϊᾶς. Σώζονται ὅμως δύο ἰδιόχειρα χειρόγραφα του, ἐν τῇ ἰδιωτικῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Κ. Ψάχου**. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἕν, συγκείμενον ἐκ 332 φύλλων, εἶναι Δοξαστικάριον. Τούτου προτάσσεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

* Μ. Γεδεών. «Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες 1500 - 1913», Ἀθῆναι 1938 σ. 379.

** Τῶν χειρογράφων τούτων ἔχομεν ἰδίαν ἀντίληψιν, διότι πρό τινας περιεργάσθημεν ἐπὶ τροχάδην ταῦτα, τῇ ἀδείᾳ τῆς σεβασμίας χήρας τοῦ ἐπὶ τῷ εὐκαιρίᾳ τῆς καταγραφῆς, ὑφ' ἡμῶν, τῶν ἐν τῷ πολυτίμῳ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ, ἀποκειμένων χειρογράφων. *Ἴδε σχετ. ἡμετέραν «εἰσαγωγὴν» Β' ἐκδόσεως «Παρασημαντικῆς» Κ. Ψάχου Ἀθῆναι 1975.

«Δοξαστικάριον τονισθὲν μὲν ὑπὸ Πέτρου τοῦ Λακεδαιμόνος, ἐν ᾧ παρενείρησαν καὶ τὰ τῶν ἐπισήμων ἑορτῶν Δοξαστικά Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου, ἀναγραφὴν δὲ κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου τῷ α ω ι β (1812) ἔτει σωτηρίῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ χάριν τῶν αὐτῷ μαθητιῶντων».

Τὸ ἕτερον χειρόγραφον, συγχεῖμενον ἐξ 128 φύλλων, εἶναι μικρὰ Ἀνθολογία (κατὰ τὸ πλεῖστον εἰρμολόγιον), προτάσσεται δὲ καὶ τούτου ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

«Καταβασίαι Δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, συντεθεῖσαι μὲν παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κ. Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Λακεδαιμόνος, τῷ δὲ α ω ι α (1811) ὑπὸ Χρυσάνθου τὰ χρονικὰ μέτρα διαιρεθεῖσαι».

Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα, φέροντα ρυθμικὰς διαιρέσεις δι' ἐρυθρῶν καθέτων διαστολῶν, ἔχουν γραφεῖ ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου διὰ σημειογραφίας ἐλάχιστον ἀπεχούσης τῆς νῦν. Κατ' αὐτήν, ἐκτὸς τῶν διαστολῶν γίνεται χρῆσις ἐντελῶς ἀναλυτικῶν μουσικῶν σχημάτων, προσέτι δὲ καὶ συμφώνως πρὸς τὸ νῦν γραφικὸν σύστημα, τοῦ γοργοῦ, τοῦ κλάσματος, τοῦ συνεχοῦς ἐλαφροῦ, τῆς συμπλοκῆς ὀλίγου - κεντημάτων, κεντημάτων - ὀλίγου, κ.ἄ., ἐν συνδιασμῷ πρὸς τὴν πλήρη σχεδὸν ἀπάληψιν τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ὑποστάσεων ὡς καὶ τινων ἐκ τῶν ἐμφώνων χαρακτήρων τῆς παλαιᾶς μεθόδου.

Ἐκ τοῦ εἶδους ἀκριβῶς τῆς σημειογραφίας ταύτης καὶ ἄνευ προθέσεως μειώσεως τῆς προσφορᾶς τῶν ἐτέρων δύο μετὰ τοῦ Χρυσάνθου συσχεφθέντων «φ ι λ ο σ ό φ ω ς καὶ ἐ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ῶ ς» διδασκάλων διὰ τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ νέου γραφικοῦ συστήματος, συμπεραίνομεν, ὅτι ὄντως ὁ Χρυσάνθος ὑπῆρξεν πράγματι ὁ βασικὸς συντελεστὴς τῆς δημιουργίας τούτου.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων διασωθέντων χειρογράφων, ὁ AM. CASTOUE εἰς τὸν κατάλογόν του τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων*, ἀναφέρει ἰδιόχειρα χειρόγραφα τοῦ Χρυ-

* AM. CASTOUE, CATALOGUE DES MANUSCRITS DE MUSIQUE BYZANTINE, PARIS 1907.

σάνθου, ἐκ τῶν ὁποίων, ὁ EGON WELLESZ* δίδει ὡς ὑπόδειγμα τῆς γραφῆς αὐτοῦ μίαν σελίδα περιέχουσαν δύο εἰρμούς.

«Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιᾶ» καὶ «Χριστὸς γεννᾶται» καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα: Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων Ἐπίγραμμα, ὡς ἐκ προσώπου τῆς Βίβλου. «Ὑπερφρονεῖν μεμηδαμῶς μουσοτρόφε, τῷ ῥᾶστα δόξαι οἷς ὑπήντησας θέλε· χάριν δὲ μείζω γνῶθί μοι τούτου χάριν· χάριν προσθήσῃ θ' ὧν ἔγνω, οὐ τὴν χάριν». (Πίναξ Α').

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Ἑμμ. Βαμβουδάκης** διέσωσεν ἓν — ἄτεχνον πάντως — «Κύριε ἐλέησον» τῆς Μεγάλης Ἐκτενοῦς, ιδιόχειρον ἱερομονάχου τινὸς Ἀθανασίου Σιναΐτου ἐκ Μακεδονίας, γεγραμμένον τὸ ἔτος 1827 ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ παρὸν παρὰ Χρυσάνθου Διδασκάλου». (Πίναξ Β').

Ἡ πλήρης ἔλλειψις ἰδίων μελοποιημάτων τοῦ Χρυσάνθου, δὲν ἐπιτρέπει δυστυχῶς νὰ κρίνωμεν αὐτὸν ὡς συνθέτην. Ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης ὠρμηθέντες τινὲς μουσικολόγοι, ἡμφεσθήτησαν τὴν ἱκανότητά του εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Ἑμμ. Βαμβουδάκης λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὸ «Κύριε ἐλέησον», γράφει μεταξὺ τῶν ἄλλων*** ὅτι

«δὲν θὰ τολμήσωμεν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸν (τὸν Χρυσάνθον) τὴν θρυλουμένην μουσικὴν ὑπερσχήν καὶ ἐξαιρετικότητα».

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ διαπρεποῦς ὁπωσδήποτε μουσικολόγου, φαίνεται ληφθεῖσα ἐντελῶς προχείρως καὶ οὐχὶ ἀντικειμενικῶς. Καθ' ἡμᾶς κρίνεται ἀπαράδεκτος καὶ τοποθετημένη τελείως ἐκτὸς τῆς

* EGON WELLESZ, BYZANTINISCHE MUSIK, FERDINANT HIRT IN Breslau 1927.

** Ἑμμ. Βαμβουδάκης «Συμβολαὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Παρασημαντικῆς τῶν Βυζαντινῶν Μουσικῶν», Σάμος 1938, τόμ. Α', σ. μβ'.

*** Αὐτόθι.

ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας, διότι ἐν καὶ μόνον μικρὸν δείγμα - πιθανὸν ἀντίγραφον κάκιστον, ἡμιμαθοῦς ἢ καὶ ἀμαθοῦς μαθητοῦ — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ πληροφορίας θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς δι' οἰονδήποτε συνθέτην. Ἀλλωστε αἱ ιδιότητες συνθέτου, ἐκτελεστοῦ καὶ διδασκάλου δὲν εἶναι ἐντελῶς ταυτόσημαι καὶ δὲν ἐνυπάρχουν ἀπαραιτήτως ἐπὶ ἐνὸς καὶ μόνου προσώπου. Τοῦτο ὅμως δὲν μειώνει πιστεύομεν οὐδ' ἐπὶ τὸ ἐλάχιστον τὸν φορέα μιᾶς ἔστω καὶ μόνου ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον οὗτος ἔχει τὴν πρέπουσαν ἐπίδοσιν. Ἀπόδειξιν τοῦ συλλογισμοῦ μας, δίδει αὐτὸς τοῦτος ὁ Ἑμμ. Βαμβουδάκης, τοῦ ὁποίου τὰ μετριώτατα συνθετικὰ ἔργα*, δὲν ἀφαιροῦν τίποτα — ὡς πιστεύομεν, — ἐκ τῆς ἱκανότητός του ὡς μουσικολόγου. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εὐρίσκεται ἄλλου. Ὁ Χρῦσανθος ἀφωσιωθείς ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ νέου συστήματος, φρονῶν δὲ ἴσως καὶ ἐπαρκῇ τὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ ἔργα τῶν πρὸ αὐτοῦ κλεινῶν διδασκάλων, ἐθεώρησεν ἄσκοπον τὴν ἐπέκτασιν τῆς δραστηριότητός του καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς συνθέσεως.

Ὁ Χρῦσανθος ὅμως δὲν κρίνεται κυρίως ὡς μελοποιὸς — ἐφ' ὅσον δὲν μᾶς παρεδόθησαν ἔργα του, — ἀλλ' ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπῆρξεν πράγματι ἀνυπέρβλητος. Κύρια προσόντα του, ἐκτὸς τῆς εὐρυμαθείας του ἦτο ἡ σαφήνεια, ἡ ἀπλότης ἡ προοδευτικότητα καὶ τὸ θάρρος.

Ἡ γλῶσσα του, ἀπλῇ καθαρεύουσα καὶ εἰς πλεῖστα σημεῖα προσεγγίζουσα τὴν γλῶσσα τοῦ Κοραῆ, ἐγίνετο εὐκόλως ἀντιληπτῇ, ἀπὸ τοὺς ὅπωςδήποτε περιορισμένης γραμματικῆς κατάρτισεως μαθητὰς τῆς ἐποχῆς του. Ἀντιληφθεὶς ὅτι ἡ παρασηματικὴ τῆς μουσικῆς δὲν εἶναι σκοπὸς ἀλλὰ μέσον, αὕτη δὲ ταύτη ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ ἐκμανθάνεται κατὰ τὸν εὐκολώτερον καὶ συντομώτερον δυνατόν τρόπον οὕτως ὥστε ὁ ἐκάστοτε μαθητὴς νὰ ἀπασχολεῖται εἰς αὐτὴν

«...ἕνα χρόνον ἢ καὶν δύο, ἢ τὸ πολὺ τρεῖς διὰ νὰ μὴν ἐμπο-

---

* Ἑμμ. Βαμβουδάκης. «Νέα Ἀνθολογία», Σάμος - Βαθὺ - Ἱερουσαλήμ 1921 καὶ «Νέαι Μελωδίαι Ἀνοιξαντάρια καὶ καλλιφωνικοὶ εἰρμοὶ» Σάμος - Βαθὺ 1931.

δίδωται τὸν ἑαυτὸν τοῦ διὰ τὴν μουσικὴν ἀπὸ ἄλλας ὠφελιμω-
τέρας μαθήσεις»*,
ἀπλοποίησε τὸ σύστημα καὶ τὴν θεωρίαν αὐτῆς εἰς τὸ ἔπακρον. Οἱ
μουσικοὶ ὅρισμοί του, σαφέστατοι καὶ συνοπτικώτατοι δύνανται νὰ
χρησιμοποιηθοῦν καὶ σήμερον ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθαφαιρέσεως. Ἀ-
ναφερόμεν ἐνδεικτικῶς μερικοὺς ἐξ αὐτῶν.

«Μέλος δὲ εἶναι ἡ σειρά τῶν φθόγγων διαδεχομένων ἀλλή-
λοις ἀρεσκόντων τῇ ἀκοῇ». Συστατικὰ δὲ τοῦ μέλους γνω-
ρίζομεν δύο, τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν».

Διὰ τὰς μαρτυρίας λέγει:

«Ἐν ἀρχῇ μὲν διὰ νὰ δεικνύωσι τὴν θάσιν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ
καὶ ἐν τέλει πρὸς πίστωσιν ἀσφαλείας»**.

Ἀναφερόμενος εἰς τὸν Ρυθμὸν γράφει:

«Ἡ ρυθμικὴ εἶναι ἐπιστήμη τῆς χρήσεως τῶν λεγομένων πε-
ρὶ ρυθμῶν».

Διὰ τὰ Γένη:

«Γένος εἰς τὴν μουσικὴν εἶναι ποιά διαίρεσις τετραχόρδου».
κ. ἄ.

Ἡ ὁρολογία τοῦ Χρυσάνθου εἰλημμένη ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνι-
κῆς καὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, εἶναι ἡ μέχρι σήμερον χρησιμο-
ποιουμένη. Ἡ εὐρυμάθειά του, ἀναδιπλωμένη ἐντὸς τῶν κεφαλαί-
ων τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ, δὲν ἐπιτρέπει εἰς οὐδένα, τῶν ἐπι-
κριτῶν του, νὰ ἀμφισβητήσουν ταύτην. Ἰδιαίτερα τὰ κεφάλαια «Πῶς
ὀρίζεται καὶ διαιρεῖται ἡ Μουσικὴ», «Διάθεσις ἀκρωμένων τῆς
Μουσικῆς», «Περὶ Ἀρμονίας», «Ἀφήγησις περὶ ἀρχῆς καὶ προό-

* Ἴδε κατωτέρω σ. 197.

** Χρυσάνθου «Εἰσαγωγή» σ. 53.

δου τῆς μουσικῆς», καὶ «Πῶς προσιτέον τῇ μουσικῇ», ἀναδεικνύουν τὸν Χρῦσανθον εἰς μουσικολόγον καὶ συλλογέα, ὑψηλῆς περιωπῆς (ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου συμφωνεῖ — ἐπὶ τέλους — καὶ ὁ σφοδρὸς πολέμος τοῦ ἔργου τῶν τριῶν καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Χρυσάνθου, ὁ Ἑμμ. Βαμβουδάκης) *.

Ἡ προοδευτικότης τοῦ Διδασκάλου εἶναι ἐμφανὴς καὶ πέραν αὐτοῦ τούτου, τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τοῦ ἔργου. Οὗτος δὲν διστάζει νὰ ὑποδείξει τὴν χρῆσιν ὀργάνων διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς μουσικῆς,

«ἐπειδὴ — ὡς γράφει — ἐκεῖνα ἅτινα ποιεῖ ἀοράτως ἡ φωνὴ μέσα εἰς τὸν λάρυγγα καὶ εἰς τὸ στόμα, ταῦτα δύναται νὰ βλέπῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὁ μουσικὸς ἐπὶ τοῦ ὀργάνου**.

Τὰ νέα μελωδήματα δὲν τὸν ἀφήνουν ἀδιάφορον· ἐπιτρέπει εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν σύνθεσιν νέων, τὰ ὁποῖα αἱ ἄλλαι δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπορρίπτουσιν ἀδασανίστως διότι

«πολλάκις τὰ μέλη, τὰ ὁποῖα τῷ πρὸς ἀπηδείξουσιν τὸν ἀκροατὴν τῷ ἑσπέρας ἡδύνουσι τὸν αὐτόν»***.

Συνιστᾷ μόνον εἰς τοὺς μαθητάς του νὰ ἀκολουθοῦν τὴν παράδοσιν καὶ νὰ μὴ εἰσάγῃσι ξένα πρὸς αὐτὴν μέλη αἵματος ὥστε νὰ

«γίνωνται ἀρχηγοὶ κιβδηλώσεως τῆς παραιοπαράδοτου μελωδίας»****.

Ὁ Χρῦσανθος ἔχων ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, δὲν διστάζει νὰ παραθέσῃ παράδειγμα ἀρμονικῶν ἐξ αὐτῆς, διὰ δὲ τὴν ἀρμονίαν γράφει ὅτι

«Καὶ μέλος μὲν συντίθῃσι καὶ ὁ πάντα ἀφάρτως τῆς μουσικῆς.

* Ἴδε Ἑμμ. Βαμβουδάκη «Συμβολαί.....» κ.κ.

** Ἴδε κατωτέρω κεφ. Δ' παρ. 432.

*** Ἴδε σ. 198.

**** Ἴδε κατωτέρω παρ. 416.

.. ἁρμονίαν ὁμῶς πράττει μόνον ὁ κατὰ ἀκρίβειαν διδαχθεὶς τοὺς κανόνες τῆς Μουσικῆς»¹

Ἐν ἓκ τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων τοῦ Χρυσάνθου εἶναι τὸ θάρρος. Ἐν μέσῳ μυρίων δυσχερειῶν καὶ ἀψηφῶν τὰς ἀντιδράσεις συνεχίζει τὸ ἔργον του. Εἰς στιγμὰς δυσκόλους διὰ τὴν νέαν μέθοδον, πλήρης ὁμῶς πεποιθήσεως περὶ τῆς ἀξίας της γράφει ὅτι

«ἀπὸ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς κεφαλὴν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν της τοιαύτης μέθοδος, ἀπὸ πεπαιδευμένους πάλιν ἀνθρώπους προσμένεται καὶ ἡ τελειοποίησις αὐτῆς»**.

Ἐξ ἄλλου ἐν μέσῳ Τουρκίας καὶ εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐθνικῆς ἐξάρσεως (τὸ βιβλίον ἐγράφη πρὸ τοῦ 1821 ἐφ' ὅσον ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὡς νῦν Πρωτοφάλης ὁ Μανουήλ), δὲν διστάζει νὰ συστήσῃ ὅπως ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ διδάσκεται ἀπὸ φάλην Ἑλληνικῆν. Καὶ ὁμῶς τόσον τὸ θάρρος ὅσον καὶ ἡ προοδευτικότης δὲν ἀπομακρύνουν οὐδ' ἐπὶ τὸ ἐλάχιστον, τὸν Χρυσάνθον ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθῆς παραδόσεως, ὅστις δὲν παύει νὰ λέγῃ:

«Εἰς δὲ τὸν κατὰ τέχνην μελίζοντα συμβουλευόμεν εἰ μὲν τὸ μελιζόμενον εἶναι προσόμοιον, νὰ μεταχειρίζηται τὸ ἀπαράλλακτον μέλος, τὸ ὁποῖον διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἢ διὰ τοῦ Πέτρου ἢ δι' ἄλλου τινὸς διδασκάλου ἢ καὶ νὰ μὴν ἀπομακρύνῃται τὸ ἑδικόν του μέλος ἀπὸ τὴν μελωδίαν καὶ ἀπὸ τὸν ρυθμόν, τὸ ὁποῖον οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκαλοι ἀπέδωκαν»***.

Εἰς ἄλλο σημεῖο πάλιν γράφει φέγων τὸν καλλωπιστὴν καὶ νεωτεριστὴν

«Νὰ μὴ θέλῃ νὰ ποιῇ νεωτερισμοὺς εἰς ξένα μέλη κατὰ τὴν προφοράν, ἢ κατὰ τὴν γραφὴν, ἢ κατὰ τὴν ἔκθεσιν, καλλωπίζων ἢ συντέμνων αὐτὰ»****.

Ἀληθῶς ὁποῖα ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Χρυσάνθου, ὅστις σὺν

**** Ἴδε κατωτέρω κεφ. Ζ' παρ. 461.

* «Εἰσαγωγή» σ. 55.

** Ἴδε κατωτέρω κεφ. Γ' παρ. 413.

*** Ἴδε κατωτέρω σ. 198.

τοῖς ἄλλοις ἐδίδασκε δωρεάν* καὶ τῶν παλαιῶν διδασκάλων, οἵτινες δὲν ἐδίσταζον τὰς ἀντιλήψεις των καὶ τὰς ἀπαιτήσεις των περὶ μουσικῆς καὶ μαθητῶν, νὰ τὰς ὑπομιμνήσκουν ἐντέχνως καὶ ἐπιτακτικῶς, προβάλλοντάς τας ἐν μέσῳ διδασκαλίας ἐντὸς εὐτρα-

πέλλων διδακτικῶν προπαιδειῶν, ὡς ἡ ἀκόλουθος:

«Ὁ θέλων μουσικὴν μαθεῖν καὶ θέλων ἐπαινέσθαι θέλει πολλὰς ὑπομονάς, θέλει πολλὰς ἡμέρας, θέλει καλὸν σφρωνισμόν καὶ φόβον τοῦ Κυρίου, τιμὴν πρὸς τὸν Διδάσκαλον, δουκάτα εἰς τὰς χεῖρας τότε νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς καὶ τέλειος νὰ γίνῃ».

*Ὅλα τὰ ἀνωτέρω προσόντα, κατέστησαν τὸν Χρῦσανθον ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸν διδάσκαλον τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ τὰ ἔργα του ὡς ἐκ τούτου, θεωροῦνται μέχρι σήμερον τὸ ἅπαν αὐτῆς. Ἀκριβῶς ἡ μεγίστη ἀξία τοῦ Χρυσάνθου συνετέλεσεν οὕτως ὥστε νὰ θαυμάζεται μέχρι σήμερον, οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μουσικῶν καὶ μουσικολόγων —ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων—, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων, ὡς τοῦ W. CHRIST**, ὅστις τὸν ἐθεώρει «τὸ σπουδαιότερον τῶν Ἑλλήνων Θεωρητικῶν», τοῦ BURNONF, τοῦ B. DUCONDRAÏ, τοῦ FEANCOIS, J. FETIS κ.ἄ.

Ὅλίγον ἐὰν ἐπρόσεχεν ὁ Χρῦσανθος εἰς τὸ θέμα τῶν τόνων καὶ ἐὰν ἐζήτει τὴν συνδρομὴν εἰδικῶν μαθηματικῶν, ἴσως δὲν θὰ ἐδίδετο ποτὲ λαβὴ εἰς οὐδένα τῶν μεταγενεστέρων νὰ κατακρίνουν τόσον αὐτὸν ὅσον καὶ τοὺς λοιποὺς διδασκάλους. Χαρακτηριστικὸν ὅμως τῆς πρακτικότητάς του καὶ τῆς ἀντιλήψεώς του περὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γράφει:

«Εἰς τὸ διάγραμμα, τὰ διαστήματα ὅπου ἔχουσιν ἀριθμοὺς 11 καὶ 13, διὰ τὸ ἀνεπαίσθητον τῆς μονάδος, λέγονται τόνοι μείζονες».

* Ἰδε πρόλογον κατωτέρω.

** Οὗτος ἐ χρημάτισε καθηγητὴς τῆς Ἑλλ. καὶ Λατιν. Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου.

Τὸ χωρίον τοῦτο ἡμπορεῖ νὰ μὴ τεκμηριουῖται ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως, ὅμως ἀπὸ πρακτικῆς εἶναι ἀληθές καὶ τοῦτο ἔχει τὴν μεγαλυτέραν ἀποστομωτικὴν ἀξίαν.

Ὅσοι ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξαν ἢ καὶ ὑπάρχουν οἱ ἀρνηταὶ τοῦ ἔργου τοῦ διδασκάλου καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τῶν ἐτέρων δύο συναδέλφων του, ἀρνηταὶ ὅτινες ὡς γράφει εἰς τὴν κατὰ τοῦ Δ. Πασπαλῆ διατριβὴν του ὁ Π. Κιλτζανίδης

«οὐδὲν ἐκ τῶν προσόντων τῶν τριῶν διδασκάλων κτώμενοι καὶ μὴ ἀκμάσαντες θεβαίως κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκεῖνας (ἀγνοοῦμεν τοὺς συγχρόνους τῶν ὁποίων ἡ ἀντίδρασις περιέκλειε προσωπικὰς ἐπιδιώξεις) πῶς εἶναι δυνατόν νὰ κρίνουν καὶ κατακρίνουν τὰ ἔργα αὐτῶν;»,

γεγονὸς εἶναι ὅτι καὶ ὁ Διδάσκαλος καὶ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν τούτων. Καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς δίδει τὸ μέγεθος τοῦ μέτρου τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου Χρυσάνθου, ὅστις ἅπαντα θὰ εὐγνωμονῆται καὶ θὰ θαυμάζεται καὶ πάντα θὰ ἡχῇ εὐμενῶς εἰς τὰ ὦτα τῶν μεταγενεστέρων τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ποιητοῦ Ἑλίου Τανταλίδου διὰ τὸν σοφὸν τοῦτον τῆς Μουσικῆς Ἱεράρχην:

«Πότμον ἀγακλυμένου Χρυσάνθου Ἀρχιερῆος ἐκλαυσαν Μοῦσαι σχασάμεναι κιθάρας. Ὅς ποτὲ ἁρμονίης μελέων σοφὰ τέθμια εὐρὼν Ρηϊδίην μολπῆς πᾶσι πᾶσι παρέσχε τέχνην. Αὐτὰρ ὁ πτολίεθρα ἐκόσμησ' ἐμμελέως δὴν, Δυρράχιον, Σμύρναν, Προῦσαν ἀπ' ἐκ Μαδύτου. Νῦν δ' ἄρ' ἐπουρανίησι χοροστασίῃ χορεύει, Τὸν θεὸν ἰλάσκων ἄσμασι ἡδυτέροις».

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα «Θεωρητικά» καὶ μέθοδοι διδασκαλίας» τῆς Ἑλζαντινῆς Μουσικῆς:

Τῶν δύο ἔργων τοῦ Χρυσάνθου, ἦτοι τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὸ

* Π. Γ. Κηλτζανίδου «Διατριβαὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1879 σ. 4.

θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» καὶ τοῦ «Μεγάλου θεωρητικοῦ τῆς Μουσικῆς» ἐπηκολούθησαν πλῆθος ἐκδόσεων «Θεωρητικῶν» καὶ «Μεθόδων διδασκαλίας» τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, τὰ ὅποια ἐκτὸς ἐλαχίστων περιπτώσεων, ἠκολούθησαν —ὡς προεῖπόμεν— τὰς ἀρχὰς τοῦ Χρυσάνθου κατὰ πόδας. Ἐξ αὐτῶν ἡ «Κρηπὶς» τοῦ μαθητοῦ τῶν τριῶν διδασκάλων Θεοδώρου Παπα Παράσχου Φωκαέως* κατέστη διάσημος εἰς τοὺς κύκλους τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, οὐχὶ τόσον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν της —ἀλλωστε ἀποτελεῖ ἀντίγραφον τῆς «Εἰσαγωγῆς» τοῦ Χρυσάνθου, ὅσον διὰ τὸ ὅτι ὑπῆρξεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ μοναδικὸν κυκλοφοροῦν βιβλίον τοῦ εἵδους. Εἰς τοῦτο συνέτεινε ἡ σπάνις ἀφ' ἑνὸς τῆς «Εἰσαγωγῆς» λόγῳ τῆς κδόσεώς της τὸ 1821, ἔτος ἐθνικῶν περιπετειῶν, εἰς ἐλάχιστα ἀντίτυπα καὶ ἡ ἐξειδίκευσις ἀφ' ἑτέρου τοῦ «Μεγάλου Θεωρητικοῦ, τὸ ὅποιον ἀσφαλῶς δὲν ἦτο εὐκόλος ὑπόθεσις δι' ἐντελῶς ἀρχαρίους. Ἐκτὸς τῶν «Θεωρητικῶν καὶ τῶν Μεθόδων» ἐξεδόθησαν καὶ ἀπείροι μέχρι σήμερον μελέται διὰ μειονωμένα θέματα τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, ἡ καταχώρησις τῶν ὁποίων θὰ ἀπῆται ἰδιαιτέρον τόμον. Εἰς τὴν παροῦσαν Εἰσαγωγὴν καταχωροῦμεν μόνον τὰ αὐτοτελῶς ἐκδοθέντα θεωρητικὰ διδακτικὰ βιβλία. Ἐξ ὧν δὲ γνωρίζομεν εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΕΣΒΙΟΥ «Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς μουσικῆς τέχνης τοῦ Λεσβίου συστήματος». Ἐν Ἀθήναις 1840 σχ. 16ον σσ. 116. Τοῦτο ἀνετυπώθη βελτιωμένον καὶ

* Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Ἰωνίαν τῆς Φωκαίας τὸ ἔτος 1790 καὶ ἀπέθανεν εἰς ΚΠολιν τὴν 3ην Ὀκτωβρίου 1851. Ὑπῆρξεν ὁ διασημότερος μαθητὴς τῆς τῶν τριῶν διδασκάλων καὶ ὁ κύριος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου των. Μὲ τὰς ἀλεπαλλήλους ἐκδόσεις του συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐδραίωσιν καὶ διάδοσιν τῆς Νέας Μεθόδου. Γνώστης καὶ τῆς παλαιᾶς συνέβαλλε μετὰ τοῦ Χουρμουζίου ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν. Ἐδίδαξε εὐδοκίμως πλῆθος μαθητῶν. Ἐξέδωκεν τρεῖς τὴν Ἀνθολογίαν (1834, 1837, 1851) τὴν μουσικὴν συλλογὴν ἐξωτερικῶν ἀσμάτων «Εὐτέρπην» Σταυράκη τοῦ Χανεντῆ (1830) τὴν τοῦ αὐτοῦ εἵδους συλλογὴν «Πανδώραν» (1843). Τὰ ἰδιόμελα Μανουὴλ Πρωτοφάλτου, (1831), τὴν «Μουσικὴν Μέλισσαν» (1847), τὸ Ἀναστασιματάριον δις (1832-1839) καὶ τὴν Κρηπίδα (1842). Διὰ περισσότερα ἴδε Βιογραφίαν αὐτοῦ εἰς τὴν πέμπτην ἐκδοσιν τοῦ «Ταμεῖου Ἀνθολογίας» του. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1869 τόμ. Β'.

ἐπηρξημένον ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Σταυράκη Α. Ἀναγνώστου, ἐν Ἀθήναις τὸ 1872, σχ. 8ον σσ. 224. Ἀξιόλογον θεωρητικὸν κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐφευρεθέν, ἀλλὰ μὴ ἐπικρατήσαν, Λέσβιον σύστημα*.

2) ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑ ΠΑΡΑΣΧΟΥ ΦΩΚΕΩΣ. «Κρηπὶς τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐν Κωνσταντινουπόλει: 1842 σχ. 8ον σσ. 123+1+72. Ἡ «Κρηπὶς» ἐγγράφη κατ' ἐρωταπόκρισιν καὶ διηρέθη εἰς δύο μέρη κατὰ τὸ πρῶτον τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τὸ Θεωρητικὸν καὶ τὸ Ἱστορικόν. Τὸ δεύτερον μέρος ἀποτελεῖ πιστὴν ἀντιγραφὴν τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ Χρυσάνθου. Αὕτη ἐξεδόθη κατ' ἐπανάληψιν στερεοτύπως (1864, 1868, 1893, 1902, 1912 δις, 1914, 1969, 1971 καὶ αἱ δύο τελευταῖαι εἶναι ἐκδόσεις Σπανοῦ).

3) ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ Π. Π. Χ. ΔΡΟΒΙΑΝΙΤΟΥ. «Θεωρητικὸν καὶ πρακτικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ». Ἐν Γαλατᾷ πέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 851 σχ. 8ον σσ. 140. Τοῦτο ἐγγράφη κατὰ μίμησιν τοῦ Μ. Θεωρητικοῦ καὶ τῆς Κρηπίδος τοῦ Φωκαέως. Ἐν αὐτῷ ἐμπεριέχονται καὶ δύο πίνακες τῶν ἤχων καὶ τῶν φθορῶν.

4) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ. «Θεωρητικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐν Ἀθήναις 1855 σχ. 8ον σ.σ. 144. Σημαντικώτατον θεωρητικὸν ἐν ᾧ ἐπιχειρεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀνασκευὴν τῶν τονιαίων διαστημάτων τοῦ Χρυσάνθου. Θεωρεῖται ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τοῦ εἴδους του.

---

* Οὗτος ἐπένδῃσεν ἴδιον σύστημα γραφῆς. Ἐχρημάτισεν μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπίσημος καθηγητὴς τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Ἐδίδαξε ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὸ σύστημά του εἰς Αἴγιναν Ἀθήνας καὶ Ἰάσιον. Κατ' αὐτοῦ ἀντεπεξῆλθον ἰδία οἱ ἐν ΚΠόλει μουσικοδιδάσκαλοι οἵτινες θὰ ἐπλήττοντο κυρίως ἐκ μιᾶς ἐνδεχομένης ἀλλαγῆς τοῦ γραφικοῦ μουσικοῦ συστήματος. Ἐξέδωκε τὴν «Εἰσαγωγὴν» (1840), Ἀναστασιματάριον (1840, 1865), Ἀνθολογίαν διότομον (1847) καὶ εἰρμολόγιον τοῦ Καλαβασινοῦ (1856), ἅπαντα κατὰ Λέσβιον σύστημα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ σταθμὸν εἰς τὴν Βυζ. μουσικὴν. Διὰ περισσότερα ἴδε Γ. Παπαδοπούλου «Συμβολαί...» σ. 342 - 5 καὶ «Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις...» σ. 162-4.

5) ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΣ ΤΟΥ ΕΦΕΣΙΟΜΑΓΝΗΤΟΣ. «Θεωρητικὸν Στοιχειῶδες τῆς μουσικῆς». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1859 σχ. 16ον μεγάλον σ.σ. 216. Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τοῦ εἰδους του καὶ προσομοιάζουν πρὸς τὸ Μέγα Θεωρητικόν. Ἐν αὐτῷ ἐμπεριέχονται πίνακες κανονίων.

6) ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΥ. «Κρηπὶς ἦτοι νέα στοιχειώδης διδασκαλία τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1875 σχ. 8ον σ.σ. 142. Αὕτη ἀντιγράφει εἰς πολλὰ σημεῖα τὴν «Κρηπίδα τοῦ Φωκαέως. Περιέχει σὺν τοῖς ἄλλοις ἀντιπαραβολὴν τῶν Μακαρίων τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν. Ἐπανεξεδόθη τὸ ἔτος 1890 μὲ προσθήκη ἀσματικοῦ μέρους.

7) ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ 1881. «Στοιχειώδης διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐκπονηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ψαλτηρίου». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1888, σχ. 8ον σ.σ. 63. Περιλαμβάνει τὰ πορίσματα τῆς Μουσικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1881, αἱ ἐργασίαι τῆς ὁποίας ἀπετέλεσαν ὁρόσημον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. (Ἀναθεώρησις τῶν τονιαίων διαστημάτων καθορισμὸς τῶν χροῶν καὶ τῶν ἑλξεων, κατασκευὴ εἰδικοῦ ὄργάνου ἀποδίδοντος πιστῶς τὰ διαστήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς). Σήμερον ἀκολουθοῦνται ἐπισήμως τὰ ἐν τῷ μικρῷ τοῦτο θεωρητικῷ πορίσματα.

8) ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ. «Πρῶτα μαθήματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1890 σχ. 8ον μικρὸν σ.σ. 204.

9) ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε. ΠΑΓΑΝΑ. «Διδασκαλία τῆς καθόλου μουσικῆς τέχνης ἦτοι γραμματικὴ τῆς μουσικῆς γλώσσης». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1893. σχ. 8ον μεγάλον σ.σ. α - η + 116. Ἐν αὐτῷ διακρίνονται δύο μόνον εἶδη τόνων (τόνος ἡμιτόνιον) καὶ ἡ ὁμορυθμία. Ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ζωηρῶν συζητήσεων. Ἴδε «παράρτημα ἐκκλ. Ἀληθείας» Ἐργασίαι τοῦ ἐκκλ. Μουσικοῦ Συλλόγου ΚΠόλεως τόμ. Β' ἔτ. Β' (1900).

10) ΦΩΤΙΟΥ Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ. «Στοιχειώδεις γνώσεις ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900 τεύχος Α' (δὲν ἐξεδόθη ἕτερον) σχ. 16ον μικρὸν σ.σ. 63.

11) ΜΙΣΑΗΛ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ. «Νέον Θεωρητικὸν συντομώτατον ἦτοι περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς». Ἐν Ἀθήναις 1902, σχ. 8ον σ.σ. 388. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Τὸ Α' περιλαμβάνει θεωρίαν τῆς Βυζ. Μουσικῆς, τὸ Β' θεωρίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλ. Μουσικῆς καὶ τὸ Γ' διάφορα ἄσματα μελοποιηθέντα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Ἐπίσης ἐν αὐτῷ εὐρίσκονται καὶ ὀκτὼ λίαν ἀξιόλογοι πίνακες. Χαρακτηρίζεται τὸ σπουδαιότερον θεωρητικὸν τοῦ αἵωνος μας καὶ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον εἰς σπουδαστήν, τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ.

12) ΧΡΗΣΤΟΥ Α. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ. «Μέθοδος Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἐν Ἀθήναις 1904 σχ. 8ον σ.σ. 124+α-δ. Περιέχει σὺν τοῖς ἄλλοις καλὰς ἀσκήσεις δι' ἀρχάριους.

13) ΣΤΥΛ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ. «Μέθοδος πρὸς ταχεῖαν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς μετὰ καὶ τινων σχολικῶν ἀσμάτων ἐν τῷ τέλει. Ἐν Λευκωσίᾳ (ΚΥΠΡΟΥ) 1924 σχ. 8ον σ.σ. 63.

14) ΚΩΝΣΤ. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. «Μελωδικαὶ Ἀσκήσεις Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἀθήναι 1928 σχ. 8ον σ. 96.

Τοῦτο περιλαμβάνει τὴν πληρεστέραν σειρὰν ἀσκήσεων δι' ἀρχάριους. Ἐπανεξεδόθη ὀκτάκις (1933, 1938, 1946, 1950, 1952, 1954, 1967, 1973), στερεοτύπως.

15) Ι. Δ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ (Κούρου). «Ἡ Μουσικὴ τῆς Θρησκείας ἦτοι ἐπανεμφάνις τῆς Μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς ἀρχαίας τονολογίας, ὡς καὶ νέα μουσικὴ γραφὴ παράλληλος πρὸς τὸ φθογγικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων». Ἐν Τριπόλει 1929 σχ. 8ον μικρὸν σ.σ. 82. Ἐν αὐτῷ (Β' καὶ Γ' μέρος) παρουσιάζεται νέον σύστημα μουσικῆς γραφῆς (Ἀρκαδικὴ γραφή), μὴ ἐπικρατήσαν εἰσέτι.

16) ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΚΑΨΑΣΚΗ. «Κρηπίδιον Βυζαντινῆς Μουσικῆς» Ἀθήναι 1932.

17) ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Β. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ. «Ἡ Νέα Μοῦσα καὶ τεχνικὴ μουσικὴ μελέτη συναρμολογηθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων

ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν καὶ τεχνικῶν μουσικῶν συγγραμμάτων». Ἐν Σταμπούλ 1936 σχ. 8ον σ.σ. 135. Τοῦτο ἐπανεξεδόθη διὰ δευτέραν φοράν τὸ 1963 ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα Μέθοδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἀθῆναι: 1963 σχ. 8ον σ. σ. 167, βελτιωμένον καὶ ἐπηυξημένον.

18) ΣΤ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ. «Μέθοδος πρὸς εὐκόλον διδασκαλίαν τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου) 1936 σχ. 16ον μέγαν σ.σ. α-η+55. Τοῦτο ἀναγράφεται ὡς Β' ἐκδοσις. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν τὴν «πρὸ τινων ἐτῶν ἐκδοθεῖσαν» κατὰ τὸν συγγραφέα (ἴδε πρόλογον) Α' ἐκδοσιν. Πιθανῶς ὅμως ὡς πρώτην θεωρεῖ τὴν ὑπ' ἀριθ. 13 καταχωρουμένην ἀνωτέρω «Μέθοδον πρὸς ταχεῖαν ἐκμάθησιν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς».

19) Στυλιανοῦ ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ. «Ὁ Δαμασκηνός, ἦτοι θεωρητικὸν πλήρες τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς μετὰ γυμνασμάτων πρὸς πρακτικὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ τέλει». Ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου) 1936 σχ. 8ον σ.σ. ιδ+146. Θεωρητικὸν ἀπὸ τὰ καλλίτερα.

20) ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ. «Βυζαντινῆς Μουσικῆς Χορδὴ — Θεωρητικόν». Ἐν Ἱερᾷ Μητροπόλει Πάφου - Κύπρου 1940, σχ. 8ον σ.σ. γ+288. Σπουδαιότατον Θεωρητικόν. Πραγματεύεται εἰδικῶς ἐπὶ τῶν τόνων καὶ τοῦ Ρυθμοῦ ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαίας γραφῆς (στοιχεῖα).

21) Κ. Π. Π. ΚΑΟΥΡΗ. «Μέθοδος τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν». Κτῆμα - Πάφος 1944 σχ. 8ον σ. σ. 231+4.

22) ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΚΑΨΑΣΚΗ. «Μικρὸν Θεωρητικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἀθῆναι 1946 σχ. 16ον μέγαν σ.σ. 86. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ι. Σακελλαρίδου.

23) Δ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ. «Θεωρία καὶ πρᾶξις τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Ἀθῆναι 1947 σχ. 16ον μέγαν σ.σ. 368. Περιεκτικώτατον μετὰ χρησίμων πληροφοριῶν, συμβουλῶν καὶ ἀναλύσεων μουσικῶν τεμαχίων.

24) ΑΒΡΑΑΜ ΕΥΘΥΜΙΑΔΟΥ. «Στοιχειώδη μαθήματα ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, μετὰ μελωδικῶν ἀσκήσεων». Θεσσαλονίκη 1948 σχ. 8ον σ.σ. 320. Τοῦτο κατὰ πολυγραφημένην ἐκτύπω-

25) ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ. «Θεωρία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς μετὰ πρακτικῶν ἀσκήσεων καὶ περιληπτικῆς Ἱστορίας». Πάτραι (1950) σχ. 8ον σ.σ. 223. Ἀπὸ σελ. 181 γενικαὶ παρατηρήσεις (Ἱστορικὸν μέρος).

26) ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΤΖΗΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. «Τὰ πρῶτα θήματα εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν» (Στοιχειῶδες Θεωρητικόν). Σταμπούλ 1955 σχ. 16ον σ.σ. 63. Ἀπὸ σελ. 24 ἀσματικὸν μέρος.

27) ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΓΑΖΙΩΤΟΥ. «Θεωρητικὸν Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Ἀθῆναι 1958 σχ. 8ον σ.σ. 128. Τὸ Θεωρητικὸν τοῦτο διακρίνεται διὰ τὴν μεθοδικότητά του καὶ τὴν σαφήνειάν του. Θεωρεῖται τὸ πλέον παιδαγωγικὸν ἐν χρήσει διδλὸν τοῦ εἵδους του. Χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα ὑπὸ τῶν Ὡδείων καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν. Ἀπὸ σελ. 99 συμπλήρωμα πρὸς χρήσιν τῶν σπουδαστῶν ὑποψηφίων μουσικοδιδασκάλων. Ἐξεδόθη ἔκτοτε στερεοτύπως τρίς (1965, 1968, 1974).

28) ΙΩΑΝΟΥ ΜΑΡΓΑΖΙΩΤΟΥ. «Μελωδικαὶ ἀσκήσεις Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἀθῆναι 1958 σχ. 8ον σ.σ. 52. Περιέχει ἀσκήσεις καὶ εἶναι τὸ πρακτικὸν μέρος τοῦ «Θεωρητικοῦ» του. Ἐπανεξεδόθη τρίς (1965, 1968, 1974).

29) ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Β. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ. «Ὁ Βυζαντινὸς μουσικὸς πλοῦτος. Νέα μέθοδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἀθῆναι 1963 σχ. 8ον σ.σ. 167. Ἀπὸ σελ. 97 συνοπτικὴ ἱστορικὴ καὶ τεχνικὴ μελέτη.

30) ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΠ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ. «Μέθοδος πρακτικῆς καὶ θεωρητικῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Αἴγιον 1966 σχ. 8ον σ.σ. 48. Περιέχει συνοπτικὴν διδασκαλίαν θεωρίας καὶ μελωδικὰς ἀσκήσεις.

31) ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Α. ΒΑΛΗΝΔΡΑ. «Στοιχειώδης Θεωρία ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς» Ἀθῆναι 1969 σχ. 8ον σ.σ. 39.

32) ΧΡΙΣΤ. ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΔΑΣΚΑΛΟΥ, ΣΠ. ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ. «Νέον Ἐπίτομον Θεωρητικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς» Ἀθῆναι 1969, σχ. 8ον.

33) **ΑΝΔΡΕΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ**. «Συνοπτική Θεωρία Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» Θεσσαλονίκη 1970 σχ. 8ον σ.σ. 81+3.

34) **ΚΩΝ. Ι. ΠΑΝΑ**. «Θεωρία, Μέθοδος καὶ Ὁρθογραφία τῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς». Ἀθήναι - Πάτραι 1970 σχ. 8ον σ. σ. 168+4. Πραγματεύεται ἰδιαίτερα περὶ ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ καὶ δημῶν ἀσμάτων.

35) **Α. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ**. «Μαθήματα Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἥτοι Θεωρία καὶ πλήρης μέθοδος μελωδικῶν ἀσκήσεων». Θεσσαλονίκη 1972 σχ. 8ον σ.σ. 495+5. Περιεκτικώτατον. Ἀποτελεῖται ἐξ ἐπτὰ μερῶν καὶ θεωρεῖται τὸ πληρέστερον σύγχρονον Θεωρητικόν. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν Β' ἔκδοσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 24 καταχωρημένου ἀνωτέρω Θεωρητικοῦ.

36) **ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΘΕΟΔΩΡΟΥ (ΚΥΡΩΖΗ)**. «Νέα Μέθοδος διδασκαλίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἀθήναι 1973 σχ. 8ον σελ. 95 (πολυγραφημένη ἔκδοσις).

Καὶ τὸ διαλαθὸν ἐκ τῆς χρονολογικῆς καταχωρήσεώς του.

37) **ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ**. «Θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ διδασκαλία τῆς παρ' ἡμῖν Μουσικῆς, ἥτοι Γραμματικὴ τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς». Ἐν Ἀθήναις 1897 σχ. 8ον μικρὸν σ. σ. 119. Ἀξιόπρόσεκτον Θεωρητικόν.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἔχουν ἐκδόσει «Θεωρίας» ὁ Κοσμάς ὁ ἐκ Μαδύτων Μητροπολίτης Πελαγονίας (Ποιμενικὸς αὐλὸς) ὁ Ἰωάννης Σακελλαρίδης, ὁ Ι. Χρηστόπουλος, τὰς ὁποίας ἔχουν ἐνσωματώσει εἰς τὰς ἐκδόσεις, τοῦ μουσικοῦ των ἔργου. Ἐπίσης ἡ «Κρηπίς» τοῦ Θ. Φωκέως καὶ τοῦ Στεφάνου Λαμπαδαρίου ἔχουν ἐπανεκδοθῆ κατὰ τὸ σύστημα αὐτὸ εἰς διαφόρους Ἀνθολογίας, Ἐγκόλπια κλπ.

Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν παραλείπομεν ἐπίσης τὰς διαφόρους ἐκδόσεις «Θεωρητικῶν» διὰ τὴν Ἐξωτερικὴν Μουσικὴν ὡς ἀφορῶσας εἰς ἰδιαίτερον ἀντικείμενον.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 4.1.1975

Γεώργιος Χατζηθεοδώρου

Καθηγητῆς Μουσικῆς

TTINAE IH!

(ΣΕ): μ Β!

«Τὸ παρὸν παρὰ Χρυσάνθου διδασκάλου».

$$H_{\alpha} \propto \lambda^2$$

 K U U P L E E E 9 E X E H H H H

卷之六

60 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 or Kupulu

[illegible]

1 1 2 2 3 3 4 4 5 5 6 6 7 7 8 8 9 9

[illegible]

σθ ο οτ ϑ Κυ υ ρι ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

 JE EEE ηηηηηηηη σσσσ (22)

$\lambda \epsilon \quad \epsilon \quad \epsilon \quad \eta \quad \eta \quad \eta \quad \eta \quad \eta \quad \sigma \circ o r$

Π (ν α ξ Β'

*Αθανασίου τοῦ Σιναιτου ἐκ Μακεδονίας: «Κόριε Ἐλέησον» 1827.

Τῇ Ὑπερμάχῳ. (συνεχισμένον).

ΑΔ Πη.

τη υ υ πε ε ε ε ερ μα α α α α χω ω θ

δρατη γω ω ω ω ω ω τα α α α α α α η θ

ω η η η η η η η η η η η η τα ν η η

η η η η η η η τα ν ι η η η η α α κα

α α α α

ω γ υ υ τρω ω ω ω ω ω θει ει ει ει ει σα α θ

των θει νω ω ω ω ω ω ν ε ε ε ε ε ε ευ χα θ

ρι ι ι ι ι ι ι στή η η η ευ χα ρι ι ι στή η

η η η ευ χα α ρι στή η ρι α α κα α α

α α θ

ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 7 Τηλ. 3623-917 — 3614-332
ΕΚΘΕΣΕΙΣ — ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 15ον
ΑΙΩΝΑ ΕΩΣ ΤΟΝ 20ον

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

1. **ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ:** Τριμηνιαίο Περιοδικό αναδρομικής βιβλιογραφίας, ιστορίας και τέχνης του βιβλίου. Δρχ. 30
2. **ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΡΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ:** Κων/νου Λάσκαρη του Βυζαντίου. Μεδιόλανο. Γραμματική 1476. Τό 1ο 'Ελληνικό βιβλίο, με τήν σφραγίδα και τό γραμματόσημο 1ης ημέρας κυκλοφορίας του. Δρχ. 1000
3. **ΒΥΡΩΝΟΣ ΤΣΑΙΑΝΤ ΧΑΡΟΛΑΝΤ:** Μαρίας Κεσίση. (Μέ ὅλες τίς προσωπογραφίες του Βύρωνα ἀπό γκραβούρες ἐποχῆς). Δρχ. 450
4. **ΑΠΑΝΤΑ:** Κοσμᾶ Φλαμιᾶτη. ('Ο διδάσκαλος του «παπουλάκου» περιλαμβάνει καί τίς Προφητίες του 'Αγαθάγγελου). Δρχ. 300
5. **ΣΥΝΕΧΙΣΤΑΙ ΤΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ:** Τόμοι 3 Δερματ. Δρχ. 3000
6. **ΘΕΡΗΤΙΚΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ:** Εἰσαγωγή τοῦ καθηγητοῦ Β.Μ. Γεωργίου Χατζηθεοδώρου. Δρχ. 200
7. **ΚΥΠΡΟΥ ΧΑΡΤΗΣ:** Χαραγμένος ἀπό τόν ORTELIUS τό 1573. 'Ανατύπωση 275 ἀριθμημένων ἀντιτύπων. Δρχ. 500
8. **ΕΛΛΑΔΟΣ ΧΑΡΤΗΣ:** Χαραγμένος ἀπό τόν ORTELIUS τό 1573. 'Ανατύπωση 275 ἀριθμημένων ἀντιτύπων. Δρχ. 500

ΠΡΟΕΓΓΡΑΦΗΤΕ

1. **ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ Δ.:** 'Αδαμάντιος Κοραῆς. Τόμοι 3 Δερματόδετοι. Τεργέστη (1889 — 1890) Δρχ. 900 Μετά 1500
2. **ΨΑΛΤΗΡΙ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΗ ΔΟΥΚΑ:** Τό 1ο βιβλίο τυπωμένο στήν 'Ελλάδα. Δρχ. 200
3. **ΑΛΜΠΟΥΜ ΧΑΡΑΚΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ:** PETER VON HESS. Δρχ. 800 Μετά 1500
4. **ΑΛΜΠΟΥΜ ΧΑΡΑΚΤΙΚΩΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΠΟΧΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ:** STAKELBERG. Δρχ. 400 Μετά 800
5. **ΘΕΟΦΑΝΗΣ:** Δρχ. 4000. Τιμή προεγγραφῆς Δρχ. 2000